

Pels camins de la Batalla de l'Ebre

La Terra Alta recorda enguany el seixantè aniversari de la Batalla de l'Ebre. Els ajuntaments de la comarca s'han dedicat des de fa dos anys a la construcció de l'anomenada Ruta de la Pau. Un projecte en què es vol implicar a totes les institucions catalanes.

Les Terres de l'Ebre són formades per les quatre comarques més meridionals del Principat: la Terra Alta, la Ribera d'Ebre, el Baix Ebre i el Montsià. Aquest territori, cruïlla dels Països Catalans, va viure fa seixanta anys els esdeveniments més tràgics de la guerra civil, la Batalla de l'Ebre, la qual va ser el principi de la fi de la contesa, perquè l'exèrcit de la República no va aconseguir els objectius claus de l'atac. L'ocupació de Gandesa, important nus de comunicacions entre Catalunya, València i Aragó, i el progressiu avançament de les tropes terra endins per guanyar terreny i anul·lar la pressió de l'exèrcit franquista sobre València.

Si avui passegem per les Terres de l'Ebre hi descobrirem els escenaris de la Batalla i la pau que ara els envolta; la bellesa de les muntanyes on es va decidir la sort de la República; el riu, majestuós, recuperat per a la navegació turística; els edificis singulars, alguns dels quals encara conserven l'impacte de les bombes; els monòlits i monuments aixecats pels veritables protagonistes de la guerra, els soldats, en record dels companys que hi van lluitar i de la població civil que hi va morir; les vinyes, els olivers i els ametllers, que continuen donant el fruit que va servir als combatents per saciar la fam i la set durant les constants escaramusses d'ambdós bàndols... Visitar les Terres de l'Ebre, i especialment la Terra Alta, és endinsar-se a la Catalunya que un dia va viure la batalla més sangant de la guerra

JORDI PRADES

i que avui perdona, sense oblidar, els fets al voltant del que ara se'n diu la Ruta de la Pau.

Posicions d'ambdós exèrcits i principi de la batalla.

La Batalla de l'Ebre va començar el dia 25 de juliol de 1938 a un quart d'una de la matinada. El gener del mateix any, les tropes republicanes havien abandonat Terol, s'havien retirat del front d'Aragó i havien passat a l'esquerra de l'Ebre. Va ser un cop molt dur per a l'exèrcit popular, que veia en el riu la possibilitat de recuperar-se, de contraatacar i d'equilibrar uns fronts que els eren cada dia més desfavorables. Durant els mesos anteriors a l'operació les millors unitats de

l'exèrcit republicà van preparar-se per a la batalla: es va constituir l'exèrcit de l'Ebre, coordinat pel valencià Vicent Rojo i dirigit per Juan Modesto, i que era format pel V Cos d'Exèrcit, a les ordres d'Enrique Líster, el XII Cos d'Exèrcit, dirigit per Etlvino Vega i el XV Cos d'Exèrcit, amb Manuel Tàgüena al davant.

Durant la primera setmana de la batalla van passar el riu 100.000 homes, 27.000 dels quals eren membres de la Lleva del Biberó, anomenada així perquè els seus integrants tenien de disset a divuit anys. Dels vint punts de pas i escaig, els més importants eren Mequinensa i Faió (Franja de Ponent), pel sector nord; Flix, Garcia, Móra

Vista de Miravet amb el castell que el domina. Per aquest punt van travessar el riu les tropes republicanes.

El llaüt 'Verge de la Cinta' és l'únic que encara navega per l'Ebre. Els soldats republicans van utilitzar barques com aquesta durant la Batalla.

JORDI PRADES

la Nova, Miravet i Benifallet pel sector central; i Amposta, pel sector sud. El factor sorpresa va fer que els "fills de Negrín" (cap del govern republicà) tinguessin èxit en tots els punts de pas excepte a Amposta, on el cos d'exèrcit marroquí, que a les ordres de Juan Yagüe ocupava tot l'arc dret de l'Ebre, de Mequinensa a mar, va rebutjar l'atac. La composició de tots dos exèrcits es va modificar en les diverses fases de la batalla, en la qual van intervenir uns 150.000 homes de cada bàndol. En foren els caps franquistes més destacats Rafael García Valino, Camilo Alosa Vega, Fernando Barrón, Manuel Coco, Alfredo Kindelán (de l'exèrcit de l'aire) i el general Franco.

El dia 26, a primera hora del matí, tots els pobles de la ribera i els cims de la Serra de Pàndols i de Cavalls foren ocupats pels republicans, que van continuar avançant

fins a la Pobla de Massaluca, la Farella i les Camposines, Corbera d'Ebre, Vilalba dels Arcs i Gandesa. L'acció de l'aviació franquista va ser determinant dels primers moments de la batalla, perquè va hostilitzar els republicans, sense protecció aèria fins dies més tard, i va aconseguir d'estabilitzar el front impedit que l'exèrcit popular rebés prou reforços a través dels ponts que, destruïts de dia per milers de bombes, es bastien novament de nit. L'esbotzament dels embassaments de Trepmp i Camarasa, que féu pujar el nivell i el corrent del riu, també va afectar els plans de l'exèrcit de l'Ebre.

Les tropes republicanes van haver d'arribar a Gandesa a peu, cansades i mancades de prou artilleria per a conquerir la vila. La resistència franquista no va poder ser vençuda, fet que va decidir la fixació del front a uns quatre-cents metres de Gandesa. Des del Puig

JORDI PRADES

de l'Àliga, anomenat Pic de la Mort pels franquistes i Turó del Gra pels soldats internacionals, es pot veure l'escenari dels combats dels primers moments. "Recordo els bombardeigs i com ens amagàvem, atemorits i amb ganes de fugir de la guerra", diu Cinta Prades, que tenia catorze anys quan el front va instal·lar-se a Gandesa. Uns dies després la població civil fou evacuada a Batea, Caseres, Calaceit i altres municipis de la rereguarda. Encara havien de passar més de tres mesos perquè els veïns recuperessin la casa, saquejada en el millor dels casos, o destruïda. La mateixa situació es va repetir als sectors septentrional i meridional del front. Tagüena va obrir una bossa de quinze quilòmetres entre Mequinensa i Faió; al sud de Gandesa, la penetració republicana es va tallar a l'alçada de Benifallet. L'arribada de reforços franquistes va fer canviar el signe de la batalla.

L'estabilització del front i la guerra de desgast.

La batalla va entrar en una nova etapa marcada per l'acceptació del repte de l'exèrcit de l'Ebre per Franco, que hi va concentrar les forces, fet que va tenir pessimes conseqüències per a tots els combatents. Les millors unitats de tots dos bàndols van fortificar les oposicions en un espai molt reduït, que impedia les operacions tàctiques i limitava les accions de les tropes en la guerra de desgast, que per primera i única vegada va aplicar-se, durant la guerra, a la Batalla de l'Ebre. La consigna de l'exèrcit de l'Ebre era repetida constantment pels caps militars i pels comissaris polítics, la majoria comunistes: "Resistir, resistir, resistir". Només la força de voluntat dels combatents i les mesures disciplinàries (habitualment l'afusellament) van fer que cap unitat no perdés ni un pam de terreny sense veure-s'hi totalment obligada. Les forces de xoc i d'assalt van protagonitzar els cruents combats que van tenir lloc des de l'agost al novembre. La bossa de Faió i de Mequinensa va ser la primera a perdre's, els dies 6 i 7 d'agost. En acabat la lluita va passar a la Serra de Pàndols (del 9 al 19

Monument a la Pau a la Punta Alta. Es troba a la cota 705 de la Serra de Pàndols, al terme del Pinell de Brai.

DAVID FERNANDEZ

d'agost); al vèrtex Gaeta, entre la Fatarella i Vilalba dels Arcs (del 19 al 27 d'agost), a la cruïlla dels Quatre Camins, la vall de Canyelles, Corbera d'Ebre i la Serra de la Vall (del 3 al 13 de setembre) i a la cruïlla de les Camposines (del 18 de setembre al 14 d'octubre). El setge republicà de Gandesa es va acabar el dia 1 de novembre, cent dies després del començament de la batalla. Les dates evidencien la duresa dels combats: el cos d'exèrcit del Maestrat, amb García Valino de general, va sumar-se a l'ofensiva franquista el 3 setembre, però tot i aquest reforç van caler trenta-set dies per a avançar set quilòmetres, dels Gironesos i Corbera d'Ebre a les Camposines. Desenes de milers de soldats, tant republicans com franquistes, van morir sota la major concentració de foc d'artilleria i d'aviació que mai s'hagués llançat a Catalunya.

A les muntanyes els soldats lluitaven sense descans, i una mateixa posició es perdia i recuperava fins a cinc vegades en una mateixa jornada. L'aviació republicana, que des de final de juliol s'havia concentrat a l'Ebre, lluitava amb 150 aparells, la majoria de fabricació soviètica (les cèlebres *mosques*, *rates* i *nataxes*) contra 130 avions feixistes, els primers dies, i 300 més tard, entre els quals es destacaven els de la legió Còndor (bombarders Junker i caces Messerschmidt i Heinkel).

"A l'aire vivíem les batalles des d'una perspectiva diferent", explica Simó Fiestas, pilot d'un *chato* de les Forces Àeries de la República Espanyola (FARE). Fiestas recorda les missions en què va participar. "Metrallament de les línies enemigues, combats aeris, atacs en massa". Hi va haver jornades en què es van llançar fins a mil tones d'explosius des de l'aire, en què desenes d'avions feien tres serveis diaris, buidant una càrrega mortal, una pluja de foc "durant el temps que permetia l'autonomia de l'aparell, que era d'uns set quarts". A l'Ebre es van assajar totes les tàctiques de vol i d'atac aeri, moltes de les quals s'aplicaren després a la Segona Guerra Mundial.

Malgrat l'important paper de l'a-

viació, Fiestas desmitifica l'aspecte aeri de la batalla i en dona el protagonisme a l'artilleria. A les muntanyes, les armes més utilitzades foren els morters, les granades de mà i les bales explosives. Els atacants utilitzaven aquest armament quan les bateries i més peces artilleres havien batut la cota a conquerir durant quatre hores. Llavors es llançava una companyia a l'assalt, que aconseguia l'objectiu o era anihilada. Milers de soldats van morir a Pàndols, on hi ha el Monument a la Pau, erigit per l'Agrupació de Supervivents de la lleva del Biberó-41 en memòria de tots els combatents de la Batalla de l'Ebre. La Punta Alta o cota 705 és avui una talaia perfecta per a albirar el Pinell de Brai, Corbera d'Ebre, Ascó o Tortosa i, en dies clars, des del Delta de l'Ebre al Pirineu. El monument domina els penya-

segats, com el cub de pedra que té esculpit al centre el colom de la pau, que vola en una cavitat del dau que simbolitza el sol d'un nou dia. En una altra cara del cub es pot llegir un tràgic poema de Correig Massó.

La Punta Alta és un nom mític per a qui coneix la batalla, també ho són els de Quatre Camins i de la Punta Targa: es tracta de dos turons separats per poc més de tres-cents metres on va produir-se la més gran desfeta del Terç de Requetès de Nostra Senyora de Montserrat, format majoritàriament per ex-republicans que van canviar de bàndol (gairebé cada nit hi havia soldats que travessaven el front i se sumaven a les forces franquistes). "El dia 5 d'agost vaig arribar a Quatre Camins, després de travessar Espanya amb tren, des d'Extremadura a Bot, en un vagó

JORDI PRADES

Dalt, Jaume Escudé, col·leccionista de material bèl·lic escampat per les terres de l'Ebre durant la batalla, que prepara una exposició amb motiu del 60è aniversari.

A sota, Jesús Pedrola, pintor i l'únic habitant del Poble Vell, on ha restaurat una casa on passa algunes temporades.

de bestiar", explica Antoni Ferré. Aquest gandesà de vuitanta-vuit anys es va incorporar al Terç durant la guerra. "A Quatre Camins hi vaig estar, de primer, dinou dies. Després vaig estar a Pàndols i també en alguns altres punts del front, fins que em van ferir al braç [mos-tra la cicatriu d'una bala] durant els quatre mesos que vam tardar per avançar des de Vilalba a Móra d'Ebre per ocupar el que els rojos havien guanyat en quatre dies", explica. I continua: "Quatre Camins va ser un desastre. La trinxera era un infern, no podíem sortir ni per fer les necessitats, tot el menjàvem era enllaunat, teníem molta set i calor... Sort del vi, que anàvem a buscar a Vilalba". Dels 800 soldats del Terç que van co-

mençar la batalla, només en van sobreviure 60. La majoria van morir a Quatre Camins en una operació fallida: el Terç es va quedar sol en l'atac que s'havia plantejat contra els republicans, situats a la Punta Targa. La desfeta va ser d'una magnitud tan increïble que, acabat el contraatac republicà, "durant quatre hores els vam deixar que retiressin els morts i els ferits", segons recorda Antoni Quintana. Quintana és el president dels "bibérons" que van sobreviure, que actualment són menys de tres mil i que cada any, igual que els aviadors de les FARE, es troben a Gandesa per retre homenatge als morts i deixar-ne testimoni.

El món i la Batalla de l'Ebre. Mentre el camp de batalla era sembrat de cadàvers, als despatxos de

La Batalla de l'Ebre ha estat una fita ineludible en les vides de la gent a la Terra Alta. Després de 60 anys, perdura en la memòria.

la República i dels governs occidentals l'ambient era carregat de suor freda i, fins al darrer moment, d'esperança. L'aferrissada resistència de l'exèrcit de l'Ebre s'anava vençant per esgotament de les tropes i perquè les possibilitats d'obtenir una pau negociada s'anaven diluint. El sacrifici dels milers de morts, convertits en carn de canó, només s'explica per la necessitat que tenia la República, presidida per Azaña, d'implicar en el conflicte França i Anglaterra que s'havien mantingut neutrals davant la desvergonyida actitud del feixisme alemany i italià, que ajudaven Franco. En aquest context va fer-se la darrera assemblea general de la Societat de Nacions, just després de la conquesta de

Corbera d'Ebre, i la conferència de Munic, que va imposar la política d'apaivagament i va permetre a Hitler l'ocupació de Txecoslovàquia, anterior a la invasió de Polònia, que va iniciar la Segona Guerra Mundial.

Després dels acords de Munic va començar a minvar l'ajut que Stalin donava a la República i la Unió Soviètica va iniciar un apropament a Alemanya que acabà amb la signatura del pacte de no-agressió entre tots dos països, a l'esquena de la resta d'Europa. El 21 de setembre, Negrín va anunciar a Ginebra la retirada dels brigadistes internacionals, acordada pel Comitè de No-Intervenció que blocava l'ajut material i humà a la República. La XV Brigada fou la darrera que va participar en la Batalla de l'Ebre, el dia 22. En el combat va morir el fill de l'escriptor Ring Lardner, un dels darrers nord-americans voluntaris. La XV Brigada ja havia perdut abans alguns combatents excepcionals a Gandesa, com ara Robert Hale Merrimann, el cap del batalló Lincoln, en el qual es va inspirar Ernest Hemingway per escriure *Per qui toquen les campanes*. El personatge de la novel·la, Robert Jordan, va arribar a la pantalla gran representat per Gary Cooper. La seva esposa, al llibre Maria i al cinema Ingrid Bergmann, va ser l'única dona que va combatre al batalló Lincoln.

"La llista de personatges cèlebres que van intervenir en la batalla seria inacabable —explica Jaume Escudé, professor de primària al Pinell de Brai, estudiós de la batalla i col·leccionista de material de guerra escampat per la Terra Alta—: Louis Clive, descendent del primer virrei de l'Índia; Haden Guest, fill d'un lord laborista; Mark Millmann, cap del batalló anglès; Arthur London, escriptor txec dissident de la Primavera de Praga; Walter Ulbrich, més tard president de l'ex-RDA; Jawaharlal Nerhu, qui després va ser el cap del govern indi, i Indira Gandhi, la seva filla; Von Toma, ajudant de Rommel al nord d'Àfrica; Walter Warlimont, assessor de Hitler; Robert Cappa, fotògraf de l'agència Magnum; Elya Erenburg, periodista so-

viètic; Hemingway mateix, un dels últims a passar el riu durant la retirada". D'altra banda, el 35% dels 100.000 brigadistes i escaig que van participar en la guerra eren jueus, que s'enfrontaven als 100.000 voluntaris alemanys, italians, portuguesos i francesos que ajudaven Franco.

El cos d'exèrcit del Maestrat va arribar a l'Ebre el 3 de novembre, després d'assaltar la Serra de Cavalls i les últimes cotes de la de Pàndols, dominades pels republicans. En la darrera fase de la batalla, les tropes franquistes van utilitzar 9.000 tones de projectils d'artilleria i 8.000 tones de bombes d'aviació. La pèrdua de Móra la Nova i del cim de la Picossa van fer que l'exèrcit de l'Ebre es retirés del front, que només es va mantenir per la nevada que hi va caure i que contrastava amb la intensa calor dels mesos d'estiu. Ascó i Riba-roja d'Ebre es van perdre els dies 15 i 16 de novembre i, finalment, el que restava de l'exèrcit popular va passar el riu per Flix. Els republicans van volar el pont el dia 16, a tres quarts de cinc de la tarda, després de replegar-se per l'únic punt de pas utilitzable. La batalla havia acabat després de 115 dies infernals que van causar més de 100.000 baixes, entre morts, ferits i presoners.

Per més que aquest és un dels punts més controvertits, les darreres publicacions sobre la batalla quantifiquen les baixes de la següent manera: morts, 30.000 de republicans i 20.000 de franquistes; ferits, 20.000 de republicans

i 15.000 de franquistes; presoners, 15.000 de republicans i 6.000 de franquistes. Potser, i tal com diu el pilot Fiestas, "no calia passar per allò, perquè com totes les batalles i com totes les guerres, va ser inútil".

Els camins emocionals de la Batalla.

Particularitzar ens dona l'oportunitat de conèixer l'aspecte humà de la Batalla i d'anar més enllà de la Ruta de la Pau. Escriptors, pintors, fotògrafs i entitats culturals s'han interessat per recordar-los, més encara enguany, amb motiu del seixantè aniversari. És el cas d'Estanislau Torres, autor de tres llibres sobre la batalla i la Terra Alta. També ho és dels artistes que van donar vida a l'*Abecedari de la Llibertat*, format per escultures de les lletres de l'alfabet i poemes i inspirat en el poble vell de Corbera d'Ebre, destruït durant la guerra, declarat lloc d'interès històric per la Generalitat el 1993 i que es vol convertir "en un monument a la Pau", segons l'alcalde, José Luis Gamero. L'escola taller la Montera, que rep el nom del turó que el poble ocupa, ha restaurat l'indret no fa gaire i l'ha convertit en un punt de referència obligada. També s'han de veure, a banda dels escenaris de la batalla, alguns indrets a Gandesa, el balneari de la Fontcalda i el camí verd de la Vall de Safan, el monòlit que recorda el lloc des d'on Franco va dirigir la batalla, situat al Coll del Moro; el celler cooperatiu, obra excepcional de Cèsar Martinell; el nucli antic i el carrer de Serrano Suñer, qui va ser ministre d'Afers Estrangers

de Franco. Al Pinell de Brai es destaca la "Catedral del Vi", també construïda per Martinell, amb ceràmiques de Xavier Nogués, i que va ser parcialment mutilada durant la batalla; a Vilalba dels Arcs es pot veure el museu del Camí de Sant Jaume de l'Ebre... A cada racó, hi trobarem una mostra del passat; un recorregut per la Serra de Cavalls, darrer punt on es va desfer el front, és un bon exercici de reflexió que permetrà a cadascú d'extreure les seves conclusions dels fets.

Interior de l'església de Sant Pere, al Poble Vell de Corbera d'Ebre, dit també la Montera. Corbera va ser destruït durant la guerra i la Generalitat el va declarar lloc d'interès històric l'any 1993.

Jordi Prades

Això era i no era

Pasqual Alapont

Robert i Guillem entren de nit a la biblioteca per recuperar un anònim que han escrit contra la bibliotecària. Però la seua imaginació es dispara i els personatges dels llibres els causen més d'un sobresalt.

Bromera

"Micalet Teatre", 10

Fatum

Wenceslau Ventura

L'escriptor Wenceslau Ventura, nascut a Xàtiva i llicenciat en Filologia Francesa, ha col·laborat en les revistes *Bavel* i *Mà d'Obra*. Fins ara ha publicat les obres de poesia *Vaixells a Copenhagen* i *Sensòrium*. També ha traduït *Opiario*, de Fernando Pessoa.

Denes 10 Editorial

"Edicions de la Guerra & Café Malvarrosa", 35

Ara sí que t'has refredat!

Pasqual Alapont

A voltes Ferran es creu que és una granota i es passa el dia xafant tolls d'aigua. Ara el pobre s'ha refredat i no pot anar a escola, però això a ell el preocupa ben poc perquè així podrà jugar tot el dia. Amb il·lustracions de Rosanna Crespo i Quique Soler.

Edicions del Bullent

"Cavallet de mar", 9